

Dr Ewa Skibińska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska

ORCID: 0000-0003-4607-1448

e.skibinska@uksw.edu.pl

Kilka refleksji o wpływie unijnego prawa na polskie prawo spółek*

The impact of EU law on Polish company law – reflections

Abstract: The article identifies a number of effects from Poland's accession to the EU in the area of company law. It explains the process of confirming a company's legitimacy for cross-border transfer of its registered office within the EU (EEA) through treaties, the case law of the Court of Justice of the European Union and, finally, the legislature. It demonstrates that currently the right of a Polish company to transfer only its registered office (and not its management board or principal place of business) to another Member State without losing its legal personality under the Commercial Companies Code, transposing Directive 2019/2121, should not raise doubts. Furthermore, referring to the future directions of company law development, this study highlights the issue of gender balance among members of the governing bodies of listed companies, regulated in Directive 2022/2381. The compromissary nature of the individual legal structures in this directive is demonstrated by the relevant internal legal regulations in force in some Member States.

* Artykuł zawiera tezę referatu wygłoszonego na konferencji naukowej *20 lat minęło jak jeden dzień? Prawne aspekty członkostwa Polski w Unii Europejskiej w dwudziestą rocznicę akcesji*, która odbyła się 15 kwietnia 2024 r. w Warszawie.

Keywords: member of the body, gender balance, listed company, freedom of establishment, cross-border company conversions, cross-border transfer of the company's registered office, interpretation of national legislation in a manner consistent with EU law, transformative capacity

Abstrakt: W artykule wskazano wybrane skutki przystąpienia Polski do UE w obszarze prawa spółek. Wyjaśniono proces potwierdzenia legitymacji spółki do transgranicznego przeniesienia siedziby na obszarze UE (EOG) na drodze traktatowej, orzeczniczej Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz prawodawczej. Wykazano, że obecnie uprawnienie polskiej spółki do przeniesienia jedynie siedziby jej statutowej (a nie jednocześnie zarządu czy głównego miejsca prowadzenia przez nią działalności gospodarczej) do innego państwa członkowskiego bez utraty podmiotowości prawnej w świetle przepisów kodeksu spółek handlowych stanowiących transpozycję dyrektywy 2019/2121, nie powinien budzić wątpliwości. Ponadto, odnosząc się do przyszłych kierunków rozwoju prawa spółek w niniejszym opracowaniu, wskazano na zagadnienie równowagi płci wśród członków organów spółek giełdowych, uregulowane w dyrektywie 2022/2381. Analizując poszczególne konstrukcje prawne zawarte w tej dyrektywie i odwołując się do wewnętrznych regulacji prawnych w tym zakresie obowiązujących w niektórych państwach członkowskich, wykazano ich kompromisowy charakter.

Słowa kluczowe: członek organu, równowagi płci, spółka giełdowa, swoboda przedsiębiorczości, transgraniczne przekształcenie spółki, transgraniczne przeniesienie siedziby spółki, wykładnia zgodna prawa krajowego z prawem Unii, zdolność przekształceniowa

1. Uwagi wprowadzające

Skutki prawne członkostwa Polski w UE widoczne są (co oczywiste) również w prawie spółek. Z uwagi na zakres tych skutków i ich różnorodność, a także permanentną ewolucję unijnego prawa spółek, jest to proces unikalny zarówno na płaszczyźnie nauki prawa, jak i praktyki jego stosowania. Celem niniejszego opracowania jest wskazanie kilku wybranych zagadnień w unijnym prawie spółek, których specyfika prawna znacząco wpłynęła lub wpłynie na polskie konstrukcje prawne, a nawet ukształtowała je na nowo, wywołując często

skutki interdyscyplinarne. Dotychczasowe doświadczenia w zakresie analizy prawnej oraz praktyki stosowania unijnego prawa spółek zarysowują jego obraz w niejednorodny sposób. Wynika to przede wszystkim z różnorodności unijnych aktów prawnych oraz orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TS lub Trybunał) dotyczących tej materii, w obszarze całego *acquis communautaire*¹. Należy podkreślić, że akty prawne unijnego prawa spółek nie tworzą „unijnego kodeksu spółek”, ale regulują tylko wybrane fragmenty tego prawa, zwłaszcza te ważne ze względu na ochronę interesów „wspólników i osób trzecich”² (art. 50 ust. 2 lit. g *in fine* Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej) – z unijnej perspektywy. W kontekście dalszych rozważań, co istotne, zgodnie ze stanowiskiem Trybunału, należy przyjąć, że pojęcia „osoby trzecie” nie można zawężyć do kontrahentów spółki³ ani jej pracowników⁴.

Wśród zagadnień związanych z wpływem unijnego prawa spółek na polskie prawo w niniejszej publikacji wybrano te z nich, które stanowiły, stanowią i mogą stanowić o fundamentalnych zmianach w polskim prawie spółek spowodowanych integracją z UE. Pierwsza część artykułu została poświęcona przede wszystkim kwestii legitymacji spółki do transgranicznego przeniesienia siedziby. W drugiej części natomiast przedstawione zostaną zagadnienia dotyczące zwiększenia udziału kobiet we władzach spółek.

¹ *Acquis communautaire* obejmuje przepisy prawa traktatowego oraz przepisy prawa tworzonego przez instytucje i organy lub jednostki organizacyjne Unii, orzeczenia sądów unijnych, ogólne zasady prawa, prawo zwyczajowe oraz umowy międzynarodowe (umowy zawierane przez UE samodzielnie bądź wspólnie z państwami członkowskimi (z jednej strony) oraz podmiotami trzecimi (z drugiej strony)).

² Por. również A. Szumański, *Ujednolicenie czy harmonizacja europejskiego prawa spółek*, [w:] A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michalska (red.), *W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 332.

³ Trybunał wyjaśnił już w wyroku z 4 grudnia 1997 r., C-97/96, *Verband deutscher Daihatsu-Händler eV p. Daihatsu Deutschland GmbH*, EU:C:1997:581, pkt 19, 20, że w samej treści ob. art. 50 ust. 2 lit. g *in fine* TFUE wymieniono ogólnie cel ochrony interesów osób trzecich, bez wprowadzenia rozróżnienia lub wykluczenia poszczególnych kategorii osób, zatem pojęcia osób trzecich, o którym mowa w tym przepisie nie można zatem zawężyć tylko do wierzycieli spółki. Z kolei w postanowieniu TS z 23 września 2004 r., C-435/02 i C-103/03, *Axel Springer AG p. Zeitungsverlag Niederrhein GmbH & Co. Essen KG i Hans-Jürgen Weske*, EU:C:2004:552, pkt 34, jeszcze wyraźniej podkreślono, że pojęcie „osób trzecich” w rozumieniu ob. art. 50 ust. 2 lit. g *in fine* TFUE „odnosi się do każdej osoby trzeciej” i że „pojęcie to należy interpretować w szeroki sposób”. Zob. U. Forsthoff, A. Randelzhofer [w:] E. Grabitz, M. Hilf, D. Łubowski (red.), *Swobody wspólnotowe w Traktacie ustanawiającym Wspólnotę Europejską. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 438.

⁴ Zob. również motyw 4 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/2121 z dnia 27 listopada 2019 r. zmieniającej dyrektywę (UE) 2017/1132 w odniesieniu do transgranicznego przekształcania, łączenia i podziału spółek, Dz. Urz. UE L 321, 12.12.2019, s. 1–44, dalej jako: dyrektywa 2019/2121.

2. Legitymacja spółki do transgranicznego przeniesienia siedziby

2.1. Legitymacja spółki na gruncie swobody przedsiębiorczości

Swoboda przedsiębiorczości obejmuje między innymi prawo do zakładania spółek⁵ i zarządzania nimi na warunkach określonych w ustawodawstwie państwa członkowskiego, w którym znajduje się siedziba spółki. Z utrwalonego orzecznictwa TS wynika, że swoboda przedsiębiorczości oznacza samodzielne i rzeczywiste wykonywanie działalności gospodarczej za pomocą stałego (trwałego) przedsiębiorstwa w innym państwie członkowskim przez czas nieokreślony⁶. Zatem owa swoboda obejmuje prawo spółki utworzonej zgodnie z ustawodawstwem jednego z państw członkowskich do przekształcenia się w spółkę podlegającą prawu innego państwa członkowskiego, o ile spełnione są warunki przewidziane w ustawodawstwie przyjmującego państwa członkowskiego, a w szczególności warunki ustanowione przez to ostatnie państwo w celu ustalenia powiązania spółki z jego krajowym porządkiem prawnym. Trybunał trafnie podkreśla, że transgraniczne przekształcenia spółek stanowią szczególny sposób korzystania ze swobody przedsiębiorczości, istotny dla prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego⁷.

Na tle tak ukształtowanych przepisów TFUE emblematicznym zagadnieniem w obszarze unijnego prawa spółek jest transgraniczna mobilność spółek. Szczególne kontrowersje budziło przeniesienie siedziby spółki. Rzecznik Ge-

⁵ Art. 49 akapit drugi oraz art. 54 TFUE. Na podstawie art. 54 TFUE „spółki założone zgodnie z ustawodawstwem państwa członkowskiego i mające swoją statutową siedzibę, zarząd lub główne przedsiębiorstwo wewnątrz Unii są traktowane jak osoby fizyczne mające obywatelstwo państwa członkowskiego. Przez spółki rozumie się spółki prawa cywilnego lub handlowego, a także spółdzielnie oraz inne osoby prawne prawa publicznego lub prywatnego z wyjątkiem tych, których działalność nie jest nastawiona na osiągnięcie zysków”. Nie dokonując w niniejszym opracowaniu szczegółowej analizy tego terminu, należy stwierdzić, że pojęcie „spółka” ma w prawie unijnym charakter autonomiczny i jest rozumiane bardzo szeroko. Szerzej odnośnie pojęcia „spółka” w rozumieniu art. 54 TFUE zob. m.in. A. Gawrysiak-Zabłocka, *Pojęcie spółki w prawie europejskim*, „Studia Prawnicze” 2003, t. 158, nr 4, s. 5–41; J. Napierała, *Europejskie prawo spółek*, [w:] S. Sołtysiński (red.), *Prawo spółek kapitałowych*, System Prawa Prywatnego, t. 17A, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 49–139; E. Skibińska, *Swoboda zakładania przedsiębiorstw przez osoby prawne (art. 43–48 TWE)*, C.H. Beck, Warszawa 2008, s. 83–88; E. Skibińska, *Komentarz do art. 54*, [w:] A. Wróbel, D. Miąsik, N. Półtorak (red.), *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 913–915.

⁶ Zob. m.in. wyroki TS: z 25 lipca 1991 r., C-221/89, *The Queen p. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd i in.*, EU:C:1991:320, pkt 20 oraz z 12 września 2006 r., C-196/04, *Cadbury Schweppes plc i Cadbury Schweppes Overseas Ltd p. Commissioners of Inland Revenue*, EU:C:2006:544, pkt 54 i 66.

⁷ Wyroki TS: z 12 lipca 2012 r., C-378/10, *VALE Építési kft.*, EU:C:2012:440, pkt 24 oraz z 13 grudnia 2005 r., C-411/03, *SEVIC Systems AG*, EU:C:2005:762, pkt 19.

neralna J. Kokott trafnie zauważa, że niewiele jest obszarów prawa Unii, które „rozpalały emocje w doktrynie” w porównywalny sposób i były podobnie intensywnie zgłębiane⁸.

Zgodnie z orzecnictwem TS wyróżnia się transgraniczne przeniesienie siedziby spółki bez zmiany statutu personalnego (*lex societatis*) oraz transgraniczne przeniesienie siedziby spółki ze zmianą tego statutu. Zastosowanie tego drugiego rodzaju przeniesienia oznacza transgraniczne przekształcenie w typ spółki uregulowany w prawie państwa przyjmującego⁹.

2.2. Wykładnia zgodna prawa krajowego z prawem Unii

Wobec powyższego może powstać pytanie, czy co do treści postanowień art. 49 akapit drugi w związku z art. 54 TFUE oraz ich wykładni przez Trybunał konieczna była interwencja unijnego prawodawcy, aby spółki mogły korzystać z uprawnienia do transgranicznego przeniesienia siedziby spółki¹⁰. Sądy i organy państw członkowskich są bowiem zobowiązane na mocy art. 4 ust. 3 TFUE, który normuje zasadę lojalnej współpracy państw członkowskich, do dokonywania wykładni zgodnej przepisów prawa krajowego z prawem UE. Z utrwalonego orzecnictwa TS wynika, że „sąd krajowy wezwany do dokonania ich wykładni zobowiązany jest zrobić to, w największym, możliwym stopniu, w świetle treści i celu” przepisów unijnego prawa¹¹. W piśmiennictwie trafnie zwraca się uwagę, że decyzja, czy wykładnia zgodna z unijnym prawem jest możliwa, zależy od oceny organu krajowego, od „podejścia, metod i reguł wykładni, które przeważają w danym państwie członkowskim”¹². Wykładnia zgodna prawa krajowego z prawem Unii jest ukierunkowanym procesem zmiany lub ukształtowania normy prawa krajowego w celu dostosowania go do unijnego wzorca¹³. Trafnie

⁸ Opinia Rzecznik Generalnej J. Kokott z 4 maja 2017 r., C-106/16, *Polbud – Wykonawstwo*, EU:C:2017:351, pkt 4; dalej jako: opinia w sprawie *Polbud*.

⁹ Zobacz wyroki TS: z 16 grudnia 2008 r., C-210/06, *Oktató és Szolgáltató bt*, EU:C:2008:723, pkt 111 oraz z 12 lipca 2012 r., C-378/10, *VALE Építési kft.*, pkt 24–33.

¹⁰ E. Skibińska, *O zgodności art. 270 pkt 2 i art. 459 pkt 2 k.s.h. z prawem Unii Europejskiej*, [w:] J. Frąckowiak (red.), *Kodeks spółek handlowych po 15 latach obowiązywania*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 318–323.

¹¹ Wyrok TS z 13 listopada 1990 r., C-106/89, *Marleasing SA p. La Comercial Internacional de Alimentacion SA*, EU:C:1990:395, pkt 8.

¹² A. Wróbel, *Sądowa wykładnia prawa państwa członkowskiego UE zgodnie z dyrektywami WE/UE*, http://www2.wpia.uw.edu.pl/files/podyplomowe/gospodarka_rynkowa/wrobel_andrzej.pdf [dostęp: 07.06.2024].

¹³ Por. m.in. S. Biernat, *Wykładnia prawa krajowego zgodnie z prawem Wspólnot Europejskich*, [w:] C. Mik (red.), *Implementacja prawa integracji europejskiej w krajowych porządkach prawnych*, Towarzystwo

stwierdza się w doktrynie¹⁴, że ta wykładnia obejmuje nie tylko wyjaśnianie prawa (klaryfikacja) oraz współbudowanie systemu prawa („wydobywanie” z systemu prawa norm, w ramach marginesu decyzyjnego podmiotu, który prawo interpretuje, operując na przepisach, które ten system tworzą), ale także obowiązek osiągnięcia celu, któremu te interpretacyjne zabiegi mają służyć (*effet utile*).

Przedmiotem wykładni zgodnej krajowego prawa spółek mogą być wszystkie normy prawa wewnętrznego państw członkowskich, zarówno prawa prywatnego, jak i prawa publicznego¹⁵. Wykładnia zgodna prawa spółek oznacza, że organ krajowy dokonujący interpretacji krajowego prawa spółek, którego materia pokrywa się z unijnym prawem spółek, ma obowiązek dokonywania wykładni w granicach uznania, ale „tak dalece, jak jest to możliwe” (*as far as possible*), zgodnie z brzmieniem i celem przepisu prawa UE, niezależnie od tego, czy unijne przepisy zostały przyjęte wcześniej, czy później niż krajowe przepisy¹⁶.

W praktyce, oznacza to najczęściej wykładnię zgodną ze wzorcem wynikającym przede wszystkim z przepisów dyrektyw, które dotyczą prawa spółek¹⁷. Nie budzi wątpliwości, co do zasady, obowiązek wykładni zgodnej krajowego prawa spółek, czyli interpretacji krajowego prawa spółek w świetle brzmienia (treści) i celu odpowiedniej dyrektywy, w sytuacji, gdy przepisy krajowe zostały przyjęte w wyniku transpozycji dyrektyw. Jednakże państwa

Naukowe Organizacji i Kierowania „Dom Organizatora”, Toruń 1998, s. 127; C. Mik, *Europejskie prawo wspólnotowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 578; A. Wróbel, *Sądowa wykładnia prawa państwa członkowskiego UE zgodnie z dyrektywami WE/UE. Zarys problemu*, [w:] L. Gardocki, J. Godyń, M. Hudzik, L.K. Paprzycki (red.), *Orzecznictwo sądowe w sprawach karnych. Aspekty europejskie i unijne*, Sąd Najwyższy, Warszawa 2008, s. 51–70.

¹⁴ E. Łętowska, *Dialog i metody. Interpretacja w multicentrycznym systemie prawa (cz. 1)*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2008, nr 11, s. 6.

¹⁵ A. Gawrysiak-Zabłocka, *Prawo wspólnotowe wykładnia polskiego prawa spółek*, [w:] C. Mik (red.), *Wykładnia prawa Unii Europejskiej*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania „Dom Organizatora”, Toruń 2008, s. 322–323.

¹⁶ Wyrok TS z 13 listopada 1990 r., C-106/89, *Marleasing SA p. La Comercial Internacional de Alimentacion SA*, pkt 8. Por. również E. Skibińska, *Prawo unijne wykładnia przepisów prawa spółek*, [w:] A. Wróbel (red.), *Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 529.

¹⁷ Szerzej nt. zakresu przedmiotowego unijnego prawa spółek m.in. V. Edwards, *European Company Law*, Oxford University Press, Oxford 1999; S. Grundmann, *European Company Law*, Intersentia, Antwerpen 2011; M. Habersack, *Europäisches Gesellschaftsrecht*, C.H. Beck, München 2019; H. Hirte, T. Bücker, *Grenzüberschreitende Gesellschaften*, Carl Heymanns Verlag, Köln 2006; A. Spahlinger, G. Wegen, *Internationales Gesellschaftsrecht in der Praxis*, C.H. Beck, München 2005. Z opracowań w języku polskim zob. m.in.: J. Napierała, *Europejskie prawo spółek*, C.H. Beck, Warszawa 2006; A. Opalski, *Europejskie prawo spółek*, LexisNexis, Warszawa 2010; E. Skibińska, *Swoboda zakładania...*, dz. cyt.; M. Szydło, *Krajowe prawo spółek a swoboda przedsiębiorczości*, LexisNexis, Warszawa 2007.

członkowskie przyjmują też regulacje, które są jedynie wzorowane na rozwiązaniach przyjętych w przepisach prawa UE. Tego rodzaju postępowanie państw członkowskich nie wynika ze zobowiązań traktatowych, ale jest skutkiem „dobrowolnej” czy „spontanicznej” harmonizacji (*voluntary, spontaneous harmonisation*)¹⁸. Takie oddziaływanie prawa UE, kiedy państwa członkowskie z własnej inicjatywy wzorują prawo krajowe na aktach prawa unijnego, określane jest jako *spillover effect* (efekt rozlania) prawa UE na prawo krajowe¹⁹. W mojej ocenie krajowy organ lub sąd interpretujący przepisy polskiego prawa spółek, które chociaż nie są efektem obowiązku transpozycji dyrektyw dotyczących spółek, ale mają tożsamą z nimi treść, w myśl zasady jednolitej interpretacji unijnego prawa powinny stosować wykładnię zgodną²⁰.

W zakresie swobody przenoszenia siedziby Trybunał wydał kilka fundamentalnych orzeczeń, których podstawą prawną są postanowienia art. 49–55 TFUE²¹. Wydawać by się mogło, że po ich wydaniu, zastosowanie wykładni zgodnej do właściwych przepisów ustawy kodeks spółek handlowych²² regulujących przeniesienie siedziby spółki kapitałowej do innego państwa członkowskiego UE, czy szerzej EOG, i przewidujących ograniczenia nałożone na spółki utworzone zgodnie z prawem państwa członkowskiego, które przenoszą status prawny do innego państwa członkowskiego bez przechodzenia przez proces likwidacji w ich pierwotnym porządku prawnym, nie powinno powodować już różnorodnych interpretacji na poziomie krajowym. Należy przypomnieć klasyczne już stanowisko TS przedstawione w wyroku *Daily Mail*, zgodnie z którym postanowienia dotyczące swobody przedsiębiorczości „zakazują państwu

¹⁸ G. Betlem, *Case C-28/95, Leur-Bloem v. Inspecteur der Belastingdienst/Ondernemingen Amsterdam 2*, [1997] ECR I-4161; *Case C-130/95, Giloy v Hauptzollamt Frankfurt am Main-Ost*, [1997] ECR I-4291, „Common Market Law Review” 1999, t. 36, nr 1, s. 165, <http://doi.org/10.54648/COLA2010052>.

¹⁹ C. Mik, *Europejskie...*, s. 297; E. Skibińska, *Prounijna wykładnia prawa spółek w przypadku spillover effect*, „Monitor Prawa Handlowego” 2011, nr 1, s. 75–80.

²⁰ Zob. orzecznictwo TS przywołane w E. Skibińska, *Prounijna wykładnia...*, s. 75–80. Zdaniem TS zakres zasady jednolitej wykładni nie jest ograniczony zakresem prawa UE, określonym bezpośrednio przez to prawo, ale obejmuje również sytuacje, w których ma ono zastosowanie na podstawie „odesłania”, będącego wynikiem *spillover effect* unijnego prawa, wyrok TS z 11 lipca 2024 r., C-279/23, *Skarb Państwa – Dyrektor Okręgowego Urzędu Miar w K. p. Z. sp. j.*, EU:C:2024:605, pkt 18–20.

²¹ Zob. m.in. wyroki TS: z 27 września 1988 r., C-81/87, *The Queen p. H. M. Treasury and Commissioners of Inland Revenue, ex parte Daily Mail and General Trust plc.*, EU:C:1988:456; z 9 marca 1999 r., C-212/97, *Centros Ltd p. Erhvervs- og Selskabsstyrelsen*, EU:C:1999:126; z 5 listopada 2002 r., C-208/00, *Überseering BV p. Nordic Construction Company Baumanagement GmbH (NCC)*, EU:C:2002:632; z 30 września 2003 r., C-167/01, *Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam p. Inspire Art Ltd.*, EU:C:2003:512; z 13 grudnia 2005 r., C-411/03, *SEVIC Systems AG*; z 12 lipca 2012 r., C-378/10, *VALE Építési kft.*; oraz z 25 października 2017 r., C-106/16, *Polbud – Wykonawstwo*.

²² Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, t.j. Dz.U. 2024, poz. 18, dalej jako: k.s.h.

członkowskiemu pochodzenia utrudnianie korzystania ze swobody przedsiębiorczości w innym państwie członkowskim jednemu ze swoich obywateli lub spółce zarejestrowanej zgodnie z jego prawem, która jest objęta definicją zawartą w art. 58 TEWG (obecnie art. 54 TFUE – przyp. E.S.). Jak trafnie zauważyła Komisja Europejska, prawa gwarantowane w art. 52 i nast. TEWG (obecnie art. 49 i nast. TFUE – przyp. E.S.) okazałyby się bezprzedmiotowe, gdyby państwo członkowskie pochodzenia mogło zakazać przedsiębiorstwom jego opuszczenia w celu rozpoczęcia swojej działalności w innym państwie członkowskim²³. Natomiast obowiązujący do 15 września 2023 r.²⁴ art. 270 pkt 2 k.s.h. przewidywał, że uchwała wspólników o przeniesieniu siedziby spółki z ograniczoną odpowiedzialnością za granicę stanowi przesłankę jej rozwiązania. W związku z tym w polskim orzecznictwie została poddana w wątpliwość legitymacja polskiej spółki z o.o. do przeniesienia siedziby za granicę. Polski Sąd Najwyższy uznał, że konieczne jest rozstrzygnięcie tego zagadnienia przez TS i przedstawił wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym²⁵. Zagadnienia prawne przedstawione przez SN dotyczyły uprawnienia do powołania się na swobodę przedsiębiorczości celem niestosowania przepisów k.s.h. dotyczących obligatoryjnego postępowania likwidacyjnego w przypadku transgranicznego przeniesienia siedziby polskiej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością na terytorium jednego z państw członkowskich UE (w tej sprawie: Luksemburg).

Rozstrzygając w wyroku *Polbud – Wykonawstwo*, Trybunał orzekł, po pierwsze, że swoboda przedsiębiorczości (art. 49 i 54 TFUE) ma zastosowanie do przeniesienia statutowej siedziby spółki utworzonej na mocy prawa jednego państwa członkowskiego na terytorium innego państwa członkowskiego w celu przekształcenia jej w spółkę prawa tego innego państwa członkowskiego, w zgodzie z warunkami ustanowionymi w ustawodawstwie

²³ Wyrok TS z 27 września 1988 r., C-81/87, *The Queen p. H. M. Treasury and Commissioners of Inland Revenue, ex parte Daily Mail and General Trust plc.*, pkt 16.

²⁴ Data wejścia w życie ustawy z dnia 16 sierpnia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2023, poz. 1705.

²⁵ Zob. postanowienie SN z 22 października 2015 r., IV CSK 664/14, LEX 1962542. Postanowienie to było już przedmiotem analiz, zob. m.in. M. Domańska, *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego – Postanowienie SN z 22.10.2015 r. (IV CSK 664/14)*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2016, nr 6, s. 57–61; A. Mucha, *Przeniesienie siedziby polskiej spółki z o.o. za granicę (uwagi na tle pytań prejudycjalnych Sądu Najwyższego do Trybunału Sprawiedliwości)*, *Glosa do postanowienia SN z dnia 22 października 2015 r., IV CSK 664/14*, „Glosa” 2016, nr 3, s. 40–49; J. Napierała, *Przeniesienie siedziby polskiej spółki kapitałowej za granicę jako przyczyna jej rozwiązania w świetle kodeksu spółek handlowych i swobody przedsiębiorczości*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, t. 78, nr 2, s. 59–72, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2016.78.2.6>.

tego ostatniego państwa, któremu to przeniesieniu nie towarzyszy przeniesienie miejsca rzeczywistej siedziby tej spółki²⁶. Po drugie, postanowienia art. 49 i 54 TFUE stoją na przeszkodzie przepisom państwa członkowskiego, które uzależniają przeniesienie statutowej siedziby spółki utworzonej na podstawie prawa jednego państwa członkowskiego na terytorium innego państwa członkowskiego w celu przekształcenia jej w spółkę prawa tego innego państwa członkowskiego, w zgodzie z warunkami ustanowionymi w ustawodawstwie tego ostatniego państwa, od przeprowadzenia likwidacji pierwszej spółki. W konsekwencji SN w postanowieniu z 25 stycznia 2018 r.²⁷ przyjął, że „sąd rejestrowy ponownie rozpoznający wniosek o wpis jest zobowiązany, mimo nieuchylenia przepisów uznanych wyrokiem TS w sprawie *Polbud – Wykonawstwo* za naruszające art. 49 i art. 54 TFUE, które określają zasady swobody przedsiębiorczości, odmówić zastosowania przepisów prawa polskiego przewidujących przeprowadzenie pełnej procedury likwidacyjnej spółki oraz dokonać wykładni pozostałych przepisów z zastosowaniem dyrektywy interpretacji prounijnej, przełamując reguły wykładni językowej”. Polski ustawodawca połączył skutki wyroku *Polbud – Wykonawstwo* oraz obowiązek transpozycji dyrektywy 2019/2121 i w konsekwencji znovełizował art. 270 pkt 2 k.s.h.²⁸ oraz wprowadził do niego przepisy, w których uregulowano transgraniczne przekształcenie (przeniesienie siedziby spółki)²⁹.

²⁶ Wyrok TS z 25 października 2017 r., C-106/16, *Polbud – Wykonawstwo*, sentencja 1. Zob. także G. Soegaard, *Cross-border transfer and change of lex societatis after Polbud*, C-106/16: *Old companies do not die... They simply fade away to another country*, „European Company Law” 2018, t. 15, nr 1, s. 21–24, <https://doi.org/10.54648/eucl2018004>.

²⁷ Postanowienie SN z 22 października 2015 r., IV CSK 664/14.

²⁸ Zgodnie z treścią tego przepisu uchwała wspólników o przeniesieniu siedziby spółki z ograniczoną odpowiedzialnością za granicę, stwierdzona protokołem sporządzonym przez notariusza jest przesłanką rozwiązania spółki, chyba że przeniesienie siedziby ma nastąpić do innego państwa członkowskiego UE lub państwa-strony umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym, a prawo tego państwa to dopuszcza. Por. również art. 459 pkt 2 k.s.h.

²⁹ Transgraniczne przekształcenie powinno obejmować co najmniej przeniesienie siedziby statutowej do tego państwa. Trafnie w ramach implementacji w drodze wykładni celowościowej skorygowana została nieścisłość polskiego tłumaczenia art. 86b pkt 2 dyrektywy 2017/1132, w którym zabrakło wskazania, że chodzi o przeniesienie siedziby statutowej (w wersji niem. *satzungsmäßiger Sitz*, franc. *son siège statutaire*, ang. *at least its registered office*). A.-M. Weber, *Komentarz do art. 580¹ k.s.h.*, [w:] Z. Jara (red.), *Kodeks spółek handlowych*, C.H. Beck, Warszawa 2024, nb 10.

2.3. Dyrektywa 2019/2021 zmieniająca dyrektywę (UE) 2017/1132 w odniesieniu do transgranicznego przekształcania, łączenia i podziału spółek

Wobec powyższego wydaje się, że przede wszystkim nieprecyzyjny stopień sformułowania postanowień art. 49 oraz art. 54 TFUE oraz dążenie do zabezpieczenia przez państwa członkowskie swoich interesów krajowych spowodowały, że wydawane na przestrzeni wielu lat wyroki TS³⁰, w praktyce okazały się niewystarczające do przeprowadzenia płynnego transgranicznego przeniesienia siedziby spółki przynależnej do jednego z państw członkowskich UE (EOG). Mimo że unijny prawodawca podejmował działania mające na celu przyjęcie czternastej dyrektywy o prawie spółek dotyczącej transgranicznego przeniesienia siedziby spółki, to te starania wobec oporu państw członkowskich przez długi czas nie mogły zostać sfinalizowane³¹. Ta niezgoda państw członkowskich wydawała się wynikać z newralgicznej kwestii, a mianowicie swoboda przedsiębiorczości obejmująca transgraniczne przeniesienie siedziby spółki znacząco wpływa również na system finansów państw członkowskich. Tymczasem stanowisko Trybunału w tym zakresie nie pozostawia wątpliwości, że odmienne traktowanie przekształcenia spółki w zależności od tego, czy ma ono charakter krajowy czy transgraniczny, nie może być uzasadnione brakiem norm prawa wtórnego Unii³². Trybunał wielokrotnie podkreślał, że o ile unijne przepisy harmonizujące są z pewnością przydatne dla ułatwienia dokonywania przekształceń transgranicznych, to istnienie tych przepisów nie stanowi wstępnego warunku wykonywania swobody przedsiębiorczości przewidzianej w art. 49 i 54 TFUE³³.

Nie budzi wątpliwości, że brak unijnych regulacji dotyczących przekształceń transgranicznych spółek prowadził do fragmentacji rozwiązań prawnych w poszczególnych państwach członkowskich i niepewności prawnej, które tworzyły bariery w korzystaniu ze swobody przedsiębiorczości. Ponadto po-

³⁰ Por. przypis 21.

³¹ Obszernie odnośnie do założeń czternastej dyrektywy zob. J. Napierała, *Uwagi na temat kształtu planowanej dyrektywy w sprawie transgranicznego przeniesienia siedziby spółki*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, t. 76, nr 4, s. 105–121, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2014.76.4.7>. Por. również rezolucję Parlamentu Europejskiego z dnia 2 lutego 2012 r. zawierającej zalecenia dla Komisji w sprawie 14. dyrektywy o prawie spółek dotyczącej transgranicznego przeniesienia siedziby spółki (2011/2046(INI)), Dz. Urz. UE C 239 E, 20.08.2013, s. 18–23.

³² Wyrok TS z 12 lipca 2012 r., C-378/10, *VALE Építési kft.*, pkt 38.

³³ Zob. w odniesieniu do transgranicznych połączeń spółek stanowisko TS w wyroku z 13 grudnia 2005 r., C-411/03, *SEVIC Systems AG*, pkt 26.

wodował brak optymalnej ochrony pracowników, wierzycieli i współników mniejszościowych na rynku wewnętrznym³⁴. Wobec powyższego należy pozytywnie ocenić przyjęcie przez unijnego prawodawcę fundamentalnego aktu prawnego w obszarze transgranicznego przeniesienia siedziby, jakim jest dyrektywa 2019/2121. Przy czym powyższa pozytywna ocena dotyczy przede wszystkim samej istoty uchwalenia tej dyrektywy, a nie wszystkich przyjętych w niej konstrukcji prawnych, jednakże szczegółowa analiza wykracza poza ramy niniejszego opracowania.

Odnosząc się do tytułowej kwestii tej części niniejszego opracowania, a mianowicie legitymacji polskiej spółki do transgranicznego przekształcenia, należy określić zakres podmiotowy dyrektywy 2019/2121 w kontekście rodzajów spółek uregulowanych w polskim prawie. Zgodnie z art. 86a dyrektywy 2019/2121, rozdział 1 pt. *Transgraniczne przekształcenia spółek* ma zastosowanie do przekształceń spółek kapitałowych utworzonych zgodnie z prawem państw członkowskich i posiadających siedzibę, zarząd lub główne przedsiębiorstwo w Unii w spółki kapitałowe podlegające prawu innego państwa członkowskiego. Na podstawie art. 86b pkt 1 dyrektywy 2019/2121 pojęcie „spółka” oznacza spółkę kapitałową wymienioną w załączniku II, która dokonuje przekształcenia transgranicznego, tj. w Polsce: „spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, spółka komandytowo-akcyjna, spółka akcyjna”. Zgodnie z art. 551 § 1¹ k.s.h. spółka kapitałowa oraz spółka komandytowo-akcyjna mogą być przekształcone w spółkę zagraniczną mającą formę wymienioną w załączniku II do dyrektywy 2017/1132³⁵ i mającą siedzibę statutową, zarząd główny lub główny zakład na terenie Unii Europejskiej lub państwa-strony umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym, z jednoczesnym przeniesieniem co najmniej siedziby statutowej do tego państwa (przekształcenie transgraniczne).

Wobec powyższego, wyznaczając zakres podmiotowy polskich spółek uprawnionych, na podstawie dyrektywy 2019/2121 i transponujących ją przepisów k.s.h., do transgranicznego przekształcenia, należy stwierdzić, że po pierwsze, pojęcie „spółka kapitałowa” w rozumieniu dyrektywy 2019/2121 to autonomiczne pojęcie prawa Unii³⁶. Po drugie, obok spółki z ograniczoną

³⁴ Motyw 5 dyrektywy 2019/2121.

³⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1132 z dnia 14 czerwca 2017 r. w sprawie niektórych aspektów prawa spółek, podlegającą prawu państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub państwa-strony umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym, Dz. Urz. UE L 169, 30.06.2017, s. 46–127 ze zm.

³⁶ Jeszcze na gruncie pierwszej dyrektywy Rady 68/151/EWG z dnia 9 marca 1968 r. w sprawie koordynacji gwarancji, jakie są wymagane w Państwach Członkowskich od spółek w rozumieniu art. 58 akapit drugi Traktatu, w celu uzyskania ich równoważności w całej Wspólnocie, dla zapewnienia

odpowiedzialnością i spółki akcyjnej uprawniona do transgranicznego przekształcenia jest prosta spółka akcyjna jako spółka kapitałowa, na podstawie art. 551 § 1¹ k.s.h. w związku z art. 4 § 1 pkt 2 k.s.h. Po trzecie, legitymację do transgranicznego przekształcenia ma również spółka komandytowo-akcyjna, w związku z tym, że została ona ujęta w załączniku II do dyrektywy 2017/1132. Ponadto należy wskazać na stanowisko TS przedstawione w wyroku *Drukarnia Multipress*³⁷. Na gruncie przepisów prawa podatkowego Trybunał wyjaśnił, że z jednej strony, art. 2 ust. 1 lit. a) dyrektywy Rady 2008/7/WE³⁸ w związku z załącznikiem I do tej dyrektywy odsyła do określonych kategorii spółek kapitałowych prawa krajowego poszczególnych państw członkowskich. Z drugiej strony, pojęcie „spółki kapitałowej” obejmuje każdą spółkę, stowarzyszenie lub osobę prawną, które spełniają kryteria zwyczajowo stosowane dla scharakteryzowania spółki kapitałowej, wymienione w art. 2 ust. 1 lit. b) i c) owej dyrektywy³⁹. W ocenie TS okoliczność, że w sporze w postępowaniu głównym spółka komandytowo-akcyjna nie została wymieniona w pkt 21 załącznika I do dyrektywy 2008/7 pośród spółek prawa polskiego, które należy zaliczyć na mocy art. 2 ust. 1 lit. a) tej dyrektywy do spółek kapitałowych, nie stoi na przeszkodzie uznaniu jej za spółkę kapitałową, jeżeli posiada ona cechy wyliczone w art. 2 ust. 1 lit. b) i c) omawianej dyrektywy⁴⁰. Tym samym przepis ten pozwala objąć podmioty, które służą takim samym celom gospodarczym jak spółki kapitałowe w pełnym tego słowa znaczeniu, a mianowicie dążeniu do osiągnięcia zysku poprzez wspólne wnoszenie kapitału do wyodrębnionego majątku, i które nie spełniają kryteriów pojęcia „spółki kapitałowej” zdefiniowanego w art. 2 ust. 1 tej dyrektywy⁴¹. Po

ochrony interesów zarówno współników, jak i osób trzecich, Dz. Urz. UE L 65, 14.03.1968, s. 8–12, TS stwierdził, że nie określa, czym ma być spółka akcyjna lub spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, ograniczając się do ustanowienia reguł, które mają mieć zastosowanie do określonych typów spółek, wskazanych przez unijnego ustawodawcę jako spółki akcyjne lub spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (zob. wyrok TS z 21 października 2010 r., C-81/09, *Idryma Typou A.E. p. Ypourgos Typou kai Meson Mazikis Enimerosis*, EU:C:2010:622, pkt 41).

³⁷ Wyrok TS z 22 kwietnia 2015 r., C-357/13, *Drukarnia Multipress sp. z o.o. p. Ministrowi Finansów*, EU:C:2015:253.

³⁸ Dyrektywa Rady 2008/7/WE z dnia 2 lutego 2008 r. dotycząca podatków pośrednich od gromadzenia kapitału, Dz. Urz. UE L 46, 21.02.2008, s. 11–22 ze zm.

³⁹ Wyrok TS z 22 kwietnia 2015 r., C-357/13, *Drukarnia Multipress sp. z o.o. p. Ministrowi Finansów*, pkt 24.

⁴⁰ Trybunał wyjaśnił, że art. 2 ust. 2 dyrektywy 2008/7 uznaje za spółki kapitałowe każdą inną spółkę, przedsiębiorstwo, stowarzyszenie lub osobę prawną prowadzące działalność skierowaną na zysk. Cel omawianego przepisu polega na zapobieganiu temu, by wybór określonej formy prawnej nie mógł prowadzić do odmiennego traktowania pod względem podatkowym czynności, które z gospodarczego punktu widzenia są równoważne (Tamże, pkt 25).

⁴¹ W sentencji wyroku z 22 kwietnia 2015 r., TS orzekł, że art. 2 ust. 1 lit. b) i c) dyrektywy Rady 2008/7/WE z dnia 12 lutego 2008 r. dotyczącej podatków pośrednich od gromadzenia kapitału,

czwarte, uprawnioną do transgranicznego przekształcenia na podstawie przepisów k.s.h. nie jest spółka europejska z siedzibą w Polsce, ponieważ wobec niej stosowane są *lex specialis* zawarte w rozporządzeniu 2157/2001 w sprawie statutu spółki europejskiej⁴². Po piąte, wyłączona z udziału w przekształceniu transgranicznym jest spółka, której celem jest zbiorowe inwestowanie kapitału pozyskanego w drodze emisji publicznej, działającej na zasadzie dywersyfikacji ryzyka oraz której jednostki uczestnictwa są na żądanie ich posiadaczy odkupywane lub umarzane bezpośrednio lub pośrednio z aktywów tej spółki⁴³. Po szóste, nie może być przekształcana w wymiarze transgranicznym spółka w likwidacji, która rozpoczęła podział majątku, ani spółka w upadłości (art. 580¹ w związku z art. 551 § 4 k.s.h.).

Z powyższego wynika, że krąg spółek mających zdolność przekształceniową w wymiarze transgranicznym na podstawie dyrektywy 2019/2121 jest węższy w porównaniu do spółek uprawnionych do przeniesienia siedziby na podstawie art. 49 w związku z art. 54 TFUE. Wskazano już wyżej, że zgodnie z art. 54 TFUE są to „spółki założone zgodnie z ustawodawstwem państwa członkowskiego i mające swoją statutową siedzibę, zarząd lub główne przedsiębiorstwo wewnątrz Unii” oraz że „przez spółki rozumie się spółki prawa cywilnego lub handlowego, a także spółdzielnie oraz inne osoby prawne prawa publicznego lub prywatnego z wyjątkiem tych, których działalność nie jest nastawiona na osiąganie zysków”. Nie dokonując w niniejszym opracowaniu szczegółowej analizy tego terminu, należy stwierdzić, że pojęcie „spółka” ma w prawie unijnym charakter autonomiczny i jest ono rozumiane bardzo szeroko⁴⁴. Obejmuje ono jednostki organizacyjne, które mają określoną formę organizacyjno-prawną, prowadzą określoną działalność i zmierzają do osiągnięcia wspólnego celu. Podmiotami uprawnionymi do korzystania ze swobody

należy interpretować w ten sposób, że spółkę komandytowo-akcyjną prawa polskiego uznaje się za spółkę kapitałową w rozumieniu owego przepisu, nawet jeżeli jedynie część jej kapitału i członków może spełnić przesłanki przewidziane w tym przepisie”; zob. wyrok TS z 7 czerwca 2007 r., C-178/05, *Komisja Wspólnot Europejskich p. Republice Greckiej*, EU:C:2007:317, pkt 43 i przytoczone tam orzecznictwo.

⁴² Rozporządzenie Rady (WE), 2157/2001 z dnia 8 października 2001 r. w sprawie statutu spółki europejskiej (SE), Dz. Urz. UE L 294, 10.11.2001, s. 1–21 ze zm.

⁴³ Zob. art. 580³ k.s.h. W doktrynie podnosi się nieprawidłową transpozycję art. 86a pkt 2 dyrektywy 2017/1132, ponieważ z treści tego przepisu nie wynika, że unijny prawodawca zamierzał zupełnie wykluczyć uczestnictwo tego typu spółek w transgranicznych przekształceniach (por. T. Tomczak, *Art. 580³ [Wyłączenie]*, [w:] R. Adamus, B. Groele (red.), *Kodeks spółek handlowych. Krajowe i transgraniczne transformacje podmiotowe spółek prawa handlowego. Nowelizacja z 16.08.2023 r. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2023, s. 593–594.

⁴⁴ Szerzej odnośnie do pojęcia „spółka” w rozumieniu art. 54 TFUE zob. m.in. A. Gawrysiak-Zabłocka, *Pojęcie spółki...*, dz. cyt.; J. Napierała, *Europejskie prawo spółek...*, dz. cyt.; E. Skibińska, *Swoboda zakładania...*, dz. cyt.; E. Skibińska, *Komentarz do art. 54...*, dz. cyt.

przedsiębiorczości są zarówno spółki utworzone na podstawie prawa cywilnego jak i handlowego⁴⁵ oraz osoby prawa publicznego i prywatnego. W poszczególnych państwach członkowskich występują różne formy (typy) spółek, przy czym regulacja prawna danego typu spółki w każdym z państw niekiedy znacząco się różni⁴⁶. Jak wynika zatem z przedstawionej powyżej definicji, może zaistnieć sytuacja, w której podmiot określany mianem „spółka” przez prawo krajowe państwa członkowskiego nie będzie tak traktowany przez unijne prawo i odwrotnie. Z powyższego wynika, że zakres podmiotowy art. 54 TFUE obejmuje, co do zasady, wszystkie polskie spółki uregulowane w przepisach k.s.h.⁴⁷

2.4. Postscriptum

Wobec powyższego można byłoby przyjąć, że zasadnicze kwestie związane z uprawnieniem spółki do transgranicznego przeniesienia siedziby na obszarze UE (czy szerzej EOG) zostały definitywnie wyjaśnione. A jednak wątpliwości co do tych zagadnień nadal się pojawiają⁴⁸. Przykładowo we wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym z 14 maja 2019 r.⁴⁹ *Bundesgerichtshof* [Niemiecki Federalny Trybunał Sprawiedliwości] przedstawił pytania prejudycjalne dotyczące utworzenia oddziału w jednym państwie członkowskim przez spółkę z innego państwa członkowskiego oraz zakresu swobody, jaką dysponuje przyjmujące państwo członkowskie w odniesieniu do takiego utworzenia. Jednakże na wniosek sądu odsyłającego sprawa ta została wykreślona⁵⁰.

⁴⁵ Rozróżnienie na prawo cywilne i handlowe nie ma znaczenia w przypadku np. prawa angielskiego.

⁴⁶ Np. w prawie polskim spółka cywilna (art. 860–875 k.c.) nie posiada osobowości prawnej, a w prawie francuskim spółka cywilna o profilu zawodowym (SCP) posiada osobowość prawną z chwilą wpisu do rejestru.

⁴⁷ Ze względu na ramy niniejszego opracowania nie zostanie dokonana analiza pozycji prawnej spółek kapitałowych, których działalność nie ma na celu osiągnięcia zysku.

⁴⁸ Natomiast wbrew pytaniu prejudycjalnemu sformułowanemu we wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym przez Corte suprema di cassazione (włoski sąd kasacyjny) w sprawie *Edil Work 2 i S.T.*, C-276/22, nie dotyczy ona ograniczeń w transgranicznym przeniesieniu siedziby spółki (zob. wyrok TS z 25 kwietnia 2024 r., C-276/22, *Edil Work 2 Srl, S.T. Srl p. STE Sàrl*, EU:C:2024:348, pkt 19–20).

⁴⁹ Streszczenie wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym z dnia 19 czerwca 2019 r. zgodnie z art. 98 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości w sprawie C-469/19, <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=C=469-252%19F&docid219971=&pageIndex0=&doclang-pl&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1958662> [dostęp: 17.06.2024]. Zob. również interesujące stanowisko przedstawione w opinii Rzecznika Generalnego M. Szpunara z 14 października 2020 r., C-469/19, *All in One Star Ltd*, EU:C:2020:822.

⁵⁰ Sprawa C-469/19: Postanowienie Prezesa drugiej izby Trybunału z 4 marca 2021 r. (wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Bundesgerichtshof – Niemcy). Postępowanie wszczęte przez *All in One Star Ltd*, Dz. Urz. UE C 228, 14.06.2021, s. 27.

3. „Women on board”

Patrząc w przyszłość unijnego prawa spółek, należy zwrócić uwagę na zagadnienie udziału kobiet w organach spółek. Celem przebicia „szklanego sufitu” UE przyjęła nowe przepisy zmierzające do zwiększenia równowagi płci wśród dyrektorów spółek giełdowych zawarte w dyrektywie 2022/2381⁵¹, której termin transpozycji upływa 28 grudnia 2024 r.⁵² Zarówno samo zagadnienie równowagi płci wśród członków organów spółek, jak i ten akt prawny budzą szereg kontrowersji daleko wykraczających poza dyskurs przedstawicieli doktryny prawniczej⁵³.

Mimo obowiązywania już w niektórych państwach członkowskich regulacji dotyczących równowagi płci w zarządach spółek⁵⁴ przyjęcie wiążącego aktu prawnego⁵⁵ na poziomie Unii budziło wiele kontrowersji i długoletni opór.

⁵¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2381 z dnia 23 listopada 2022 r. w sprawie poprawy równowagi płci wśród dyrektorów spółek giełdowych oraz powiązanych środków, Dz. Urz. UE L 315, 7.12.2022, s. 44–59; W dyrektywie posłużono się pojęciem dyrektor, przez które należy rozumieć członków organów polskiej spółki akcyjnej. Dyrektor wykonawczy to odpowiednik członka zarządu, zaś dyrektor niewykonawczy – członka rady nadzorczej.

⁵² Z art. 11 ust. 1 dyrektywy 2022/2381 wynika bowiem, że państwa członkowskie przyjmują i publikują przepisy ustawowe, wykonawcze i administracyjne niezbędne do wykonania tej dyrektywy do 28 grudnia 2024 r.

⁵³ Por. *Gender balance in business and finance. December 2022*, passim, <https://eige.europa.eu/publication-s-resources/publications/gender-balance-business-and-finance-december-2022> [dostęp 7.06.2024].

⁵⁴ Pierwszym państwem w Europie, w którym zdecydowano się na prawne uregulowanie kwestii powoływania kobiet w skład rady, jest Norwegia. W 2003 r. uchwalono prawo, które mówi o minimalnym udziale kobiet w składzie rady w spółkach giełdowych, wynoszącym co najmniej 40% (zob. A. Storvik, M. Teigen, *Women on Board. The Norwegian Experience*, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin 2010, s. 4). Doświadczenia norweskie były inspiracją dla innych krajów europejskich do wprowadzania określonego udziału kobiet w zarządach dla spółek spełniających określone kryteria związane z liczbą pracowników oraz wielkością kapitału, jak i dla spółek państwowych oraz komunalnych. Natomiast w samej UE pierwszym państwem, w którym wprowadzono regulacje wewnętrzne przewidujące parytet płci w zarządach spółek, była Hiszpania. Kiedy w 2007 r. wprowadzono ustawę kwotową, udział kobiet na stanowiskach dyrektorskich był największy na giełdzie przedsiębiorstw i wynosił ok. 6%. Do 2020 r. udział kobiet na stanowiskach dyrektorskich w spółkach IBEX-35 wzrósł do około 29%, przy czym docelowy poziom kwot wynoszący 40% nie został osiągnięty, mimo że okres wdrażania zakończył się w 2015 r.

⁵⁵ Pierwsze akty prawne miały charakter *soft law*. Zob. zalecenie Rady 84/635/EWG z dnia 13 grudnia 1984 r. dotyczące działań w zakresie promowania mechanizmu akcji pozytywnych na rzecz kobiet, Dz. Urz. UE L 331, 19.12.1984, s. 34–35 oraz zalecenie Rady 96/694/WE z dnia 2 grudnia 1996 r. w sprawie zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn w procesie podejmowania decyzji, Dz. Urz. UE L 319, 10.12.1996, s. 11–15. Przy czym te zalecenia nie przyniosły jednak żadnego wyraźnego zwiększenia odsetka kobiet zajmujących stanowiska w organach spółek (Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Równowaga płci na wysokich stanowiskach kierowniczych w spółkach – wkład w inteligentny i zrównoważony rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu, COM(2012) 614, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0615> [dostęp: 17.06.2024]).

Rozwiązania prawne zawarte w tym akcie prawnym, jak i jego rodzaj wskazują na daleko idący kompromis. Stąd użycie przez unijnego prawodawcę dyrektywy jako bardziej „miękkiego instrumentu” prawnego niż rozporządzenie. Rozporządzenie wiązałoby w całości i byłoby bezpośrednio stosowane we wszystkich państwach członkowskich (art. 288 akapit 2 zdanie 2 TFUE), gdy tymczasem dyrektywa 2022/2381 wiąże każde państwo członkowskie, do którego jest kierowana, w odniesieniu do rezultatu, który ma być osiągnięty, pozostawia jednak organom krajowym swobodę wyboru formy i środków (art. 288 akapit 3 TFUE).

Ponadto dyrektywa 2022/2381 nie ma na celu szczegółowej harmonizacji krajowych przepisów państw członkowskich dotyczących procesu rekrutacji i kryteriów ilościowych na stanowiska dyrektorów. Jej celem jest bowiem wprowadzenie minimalnych wymagań dla spółek giełdowych w zakresie selekcji kandydatów, którzy mają zostać powołani lub wybrani na stanowiska dyrektorskie, na podstawie „jasnych, neutralnie sformułowanych i jednoznacznych kryteriów w sposób niedyskryminacyjny” i w trakcie całego procesu selekcji, w tym podczas przygotowywania ogłoszeń o naborze, na etapie wstępnej selekcji kandydatów, na etapie sporządzania krótkiej listy i na etapie tworzenia pul kandydatów⁵⁶. Stanowi ona zatem bardzo istotny, ale tylko jeden z wielu elementów w ogólnym procesie wyrównywania płci na wysokich stanowiskach zarządczych w spółkach. Tym samym środki, które zgodnie z dyrektywą powinny wprowadzić spółki, ograniczają się do procesu selekcji kandydatów w celu powołania lub wyboru na stanowisko dyrektorskie. Natomiast w dyrektywie 2022/2381 nie nałożono obowiązku wprowadzenia zmian do postanowień statutu spółki dotyczących proporcji płci w składzie organów spółki. W niektórych państwach członkowskich takie regulacje dotyczące obowiązku uwzględnienia tych kwestii w treści statutu spółki już obowiązują. Przykładowo we włoskiej ustawie *Golfo-Mosca*⁵⁷ *explicite* przewidziano, że spółki notowane na giełdzie zobowiązane są dokonać zmiany swoich statutów, wprowadzając postanowienia wymagające przestrzegania proporcji płci w składzie organów zarządzających i kontrolnych. Wydaje się, że kwestia ta powinna być przedmiotem refleksji

⁵⁶ Takie kryteria muszą zostać określone przed rozpoczęciem procesu selekcji. Zob. art. 6 dyrektywy 2022/2381.

⁵⁷ Legge 12 luglio 2011, n. 120 Modifiche al testo unico delle disposizioni in materia di intermediazione finanziaria, di cui al decreto legislativo 24 febbraio 1998, n. 58, concernenti la parità di accesso agli organi di amministrazione e di controllo delle società quotate in mercati regolamentati [Ustawa z 12 lipca 2011 r., nr 120 Zmiany do tekstu jednolitego przepisów o pośrednictwie finansowym, wprowadzone na mocy dekretu z mocą ustawy z dnia 24 lutego 1998 r., nr 58, dotyczący równego dostępu do organów administracyjnych i nadzorczych spółek notowanych na rynkach regulowanych], (11G0161), <https://www.altalex.com/documents/news/2011/08/30/legge-12-07-2011-n-120> [dostęp: 14.06.2024].

w procesie transpozycji dyrektywy 2022/2381 do polskiego prawa, ponieważ – jak stanowi jej motyw 49 – państwa członkowskie lub spółki giełdowe powinny mieć możliwość wprowadzania lub utrzymania bardziej korzystnych środków w celu zapewnienia bardziej zrównoważonej reprezentacji kobiet i mężczyzn.

Znaczącą część dyrektywy 2022/2381, która liczy tylko 15 artykułów, stanowi jej preambuła. Zgodnie zaś z utrwalonym stanowiskiem TS, chociaż preambuła do aktu prawa Unii nie ma wiążącej mocy prawnej⁵⁸, to jednak część normatywna unijnego aktu prawnego musi być interpretowana w razie potrzeby z uwzględnieniem motywów, które doprowadziły do jego wydania⁵⁹. Zatem preambuła dyrektywy 2022/2381 pełni rolę „swoistego kontekstu uwzględnianego przy wykładni normatywnej części aktu unijnego prawa”⁶⁰. W doktrynie podkreśla się, że treść preambuły unijnego aktu prawnego przydatna jest także, gdy celu danej normy nie można precyzyjnie ustalić na podstawie samego tekstu aktu prawnego⁶¹. W konsekwencji dokonując wykładni poszczególnych norm prawnych zawartych w dyrektywie 2022/2381, należy w pełni uwzględnić treść preambuły tego aktu.

Należy podkreślić, że zakres podmiotowy dyrektywy 2022/2381 ograniczony jest wyłącznie do spółek giełdowych (art. 2 zdanie 1). Pojęcie „spółka giełdowa” ma charakter autonomiczny i należy je definiować zgodnie z art. 3 pkt 1 dyrektywy 2022/2381 jako spółkę, której siedziba mieści się w państwie członkowskim i której akcje są dopuszczone do obrotu na rynku regulowanym w rozumieniu art. 4 ust. 1 pkt 21 dyrektywy 2014/65/UE⁶² w co najmniej jed-

⁵⁸ Wyroki TS: z 13 września 2018 r., C-287/17, *Česká pojišťovna a.s. p. WCZ, spol. s r.o.*, EU:C:2018:707, pkt 33; z 26 października 2023 r., C-307/22, *FT p. DW*, EU:C:2023:811, pkt 44. Na preambułę unijnego aktu prawnego nie można się powoływać ani w celu odstąpienia od przepisów danego aktu, ani też w celu interpretowania jego przepisów w sposób oczywiście sprzeczny z ich treścią.

⁵⁹ Wyroki TS: z 19 listopada 2009 r., C-402/07 i C-432/07, *Christopher Sturgeon, Gabriel Sturgeon i Alana Sturgeon p. Condor Flugdienst GmbH i Stefan Böck i Cornelia Lepuschitz p. Air France SA*, EU:C:2009:716, pkt 42 i przytoczone tam orzecznictwo; z 7 października 2010 r., C-162/09, *Secretary of State for Work and Pensions p. Taous Lassal*, EU:C:2010:592, pkt 51.

⁶⁰ J. Napierała, *Wykładnia prawa spółek Unii Europejskiej*, C.H. Beck, Warszawa 2019, s. 97 i przywołane tam piśmiennictwo. Autor ten przywołuje wyrok TS z 17 stycznia 2018 r., C-676/16, *Corporate Companies s.r.o. p. Ministerstvo financí ČR*, EU:C:2018:13, pkt 24, w którym Trybunał, uzasadniając swoje stanowisko, odwołał się zarówno do tytułu dyrektywy 2005/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 października 2005 r. w sprawie przeciwdziałania korzystaniu z systemu finansowego w celu prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu, Dz. Urz. UE L 309, 25.11.2005, s. 15–36, uchylona (argument wykładni językowej- kontekstowej), jak i treści preambuły tego aktu prawnego, z której wynika, że „jej celem jest przeciwdziałanie korzystaniu z systemu finansowego w celu prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu” (argument wykładni celowościowej).

⁶¹ J. Napierała, *Wykładnia prawa...*, s. 98 i przywołane tam orzecznictwo TS.

⁶² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/65/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie rynków instrumentów finansowych oraz zmieniająca dyrektywę 2002/92/WE i dyrektywę 2011/61/UE

nym państwie członkowskim. Natomiast z zakresu tej dyrektywy wyłączono mikroprzedsiębiorstwa, małe i średnie przedsiębiorstwa (MŚP), a mianowicie przedsiębiorstwa, które zatrudniają mniej niż 250 pracowników⁶³ i których roczny obrót nie przekracza 50 mln EUR lub których całkowity bilans roczny nie przekracza 43 mln EUR, lub – w przypadku MŚP z siedzibą w państwie członkowskim, którego walutą nie jest euro – równowartości tych kwot w walucie tego państwa (art. 3 pkt 8 dyrektywy 2022/2381). Dyrektywa, jak już wskazano, przewiduje standard minimalnej harmonizacji, zatem państwa członkowskie mogą objąć zakresem tej dyrektywy nie tylko spółki wymienione w jej art. 2 zdanie 1. Przykładowo od 2011 r. włoska ustawa *Golfo-Mosca* ma zastosowanie do spółek notowanych na giełdzie i spółek państwowych⁶⁴. Aby osiągnąć cele dyrektywy 2022/2381, w jej art. 5 wskazano dwa alternatywne rozwiązania, do których dążyć powinny państwa członkowskie, nakładając odpowiednie obowiązki na spółki giełdowe. Określając wysokość progów udziału osób niedostatecznie reprezentowanych we władzach spółek, unijny prawodawca nawiązał w pewnym zakresie do rozwiązań stosowanych już w państwach członkowskich. W pierwszym przypadku osoby należące do niedostatecznie reprezentowanej płci będą zajmować co najmniej 40% stanowisk dyrektorów niewykonawczych (art. 5 ust. 1 lit. a) dyrektywy 2022/2381) lub w drugim przypadku osoby nale-

(przekształcenie), Dz. Urz. UE L 173, 12.6.2014, s. 349–496 ze zm., dalej jako: dyrektywa MiFID II. Zgodnie z tym przepisem „rynek regulowany” oznacza system wielostronny prowadzony lub zarządzany przez operatora rynku, który kojarzy lub ułatwia kojarzenie wielu deklaracji gotowości zakupu i sprzedaży instrumentów finansowych przez osoby trzecie – w systemie i zgodnie ze swoimi zasadami niemającymi charakteru uznaniowego – w sposób skutkujący zawarciem kontraktu obejmującego instrumenty finansowe dopuszczone do obrotu zgodnie z jego zasadami lub systemami oraz który posiada zezwolenie i funkcjonuje w sposób systematyczny, zgodnie z tytułem III niniejszej dyrektywy.

⁶³ Podobnie jak we francuskiej ustawie Copé Zimmermanna, której zakres został poszerzony o spółki o minimalnej wielkości 250 pracowników od 2020 r. (początkowo było to 500 pracowników) lub łączne przychody lub aktywa powyżej 50 mln euro.

⁶⁴ Legge 12 luglio 2011, n. 120 Modifiche al testo unico delle disposizioni in materia di intermediazione finanziaria, di cui al decreto legislativo 24 febbraio 1998, n. 58, concernenti la parità di accesso agli organi di amministrazione e di controllo delle società quotate in mercati regolamentati [Ustawa z dnia 12 lipca 2011 r., nr 120, zmieniająca treść tekstu jednolitego przepisów o pośrednictwie finansowym, wprowadzonych na mocy dekretu oraz ustawy z dnia 24 lutego 1998 r., nr 58 o równym dostępie do organów administracyjnych i nadzorczych spółek notowanych na regulowanych rynkach] (11G0161), <https://www.altalex.com/documents/news/2011/08/30/legge-12-07-2011-n-120> [dostęp: 14.06.2024]. Szerzej zob. m.in. M. Brogi, *Italy's lessons learnt from Norway*, [w:] S. Machold, M. Huse, Morten, K. Hansen, M. Brogi, (red.) *Getting Women on to Corporate Boards: A Snowball Starting in Norway*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2013, s. 187–190; P. Monaco, A. Venchiarutti, *Women on corporate boards: A comparative appraisal of Italian law*, „European Business Law Review” 2017, t. 28, nr 4, s. 523–545, <http://doi.org/10.2139/ssrn.2988924>.

zące do niedostatecznie reprezentowanej płci powinny zajmować co najmniej 33% wszystkich stanowisk dyrektorskich, w tym zarówno dyrektorów wykonawczych, jak i niewykonawczych w spółkach giełdowych (art. 5 ust. 1 lit. b) dyrektywy 2022/2381). Niewątpliwie jest to rozwiązanie bardzo kompromisowe. Jedynie sygnalizując, należy wskazać na kwestię podnoszoną w debatach na poziomie krajowym⁶⁵ i unijnym⁶⁶, że z dotychczasowych statystyk wynika, iż istnieje duża dysproporcja w odsetku kobiet wśród dyrektorów wykonawczych i niewykonawczych. Dotyczy to również państw, w których odsetek kobiet w organach spółek jest najwyższy w UE, takich jak Francja czy Włochy⁶⁷.

Obowiązek uregulowany w art. 5 dyrektywy 2022/2381 powinien zostać zrealizowany do 30 czerwca 2026 r. Państwa członkowskie, które wybiorą pierwszy wariant i zastosują dyrektywę 2022/2381 wyłącznie do dyrektorów niewykonawczych, zostały zobowiązane, na podstawie art. 5 ust. 2 dyrektywy 2022/2381, do ustalenia indywidualnych celów ilościowych, aby poprawić równowagę płci wśród dyrektorów wykonawczych.

Zgodnie z ostatnim raportem opublikowanym przez Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn⁶⁸ (EIGE) w październiku 2022 r. państwa członkowskie osiągnęły najwyższy poziom udziału kobiet w organach największych spółek notowanych na giełdzie, wynoszący 32,2%. Niemniej oznacza to, że dwoje na trzech członków zarządu tych spółek to mężczyźni⁶⁹.

W dyrektywie 2022/2381 przyjęto również narzędzie do osiągnięcia celów równej reprezentacji płci. Celem zapobieżenia sytuacji, w której liczba osób na stanowiskach dyrektorskich należących do niedostatecznie reprezentowanej płci byłaby nadmierna, w art. 5 ust. 3 dyrektywy 2022/2381 określono, niezależ-

⁶⁵ Por. dane w tym zakresie przedstawione w raporcie: *Zarządzanie różnorodnością w bankach komercyjnych*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2024, https://bank.pl/wp-content/uploads/2024/06/04-ZBP_Zarządzanie_roznorodnoscia.pdf [dostęp: 22.06.2024].

⁶⁶ Zob. *Gender balance in business and finance: December 2022*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2023, <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/gender-balance-business-and-finance-december-2022> [dostęp: 7.06.2024].

⁶⁷ Por. Tamże, dane European Institute for Gender Equality.

⁶⁸ EIGE co dwa lata monitoruje sytuację największych spółek notowanych na giełdzie w państwach członkowskich oraz co roku w przypadku banków centralnych i instytucji finansowych UE.

⁶⁹ Obecnie spółki czterech państw członkowskich, które są notowane na giełdzie, mają co najmniej 40% przedstawicieli każdej płci na poziomie organów spółki: Francja (która przekroczyła próg już w 2016 r.), Włochy, Niemcy i Dania. Natomiast w trzech państwach, tj. na Węgrzech i Cyprze oraz w Estonii kobiety stanowią zaledwie 1 na 10 członków organów spółki. W przypadku Polski udział kobiet w organach największych spółek giełdowych wynosi 24,2%. Zob. *Gender balance in business and finance...*, dz. cyt.

nie od przyjętego wariantu uregulowanego w ustępie 1 tego artykułu, że liczba tych dyrektorów nie powinna przekraczać 49%⁷⁰.

Jedną z kwestii, która budzi szczególne kontrowersje, jest preferencyjne traktowanie kandydatów należących do niedostatecznie reprezentowanej płci. Na podstawie art. 6 ust. 2 dyrektywy 2022/2381 w odniesieniu do selekcji kandydatów, którzy mają zostać powołani lub wybrani na stanowiska dyrektorskie, państwa członkowskie są zobowiązane zapewnić, aby – przy wybieraniu między kandydatami posiadającymi równorzędne kwalifikacje pod względem odpowiedzialności, kompetencji i wyników w pracy – pierwszeństwo przyznawano kandydatowi należącemu do niedostatecznie reprezentowanej płci. Powyższa regulacja jest zgodna z dotychczasowym orzecznictwem Trybunału⁷¹. W wyroku *Badeck i in.* Trybunał uznał „działania zmierzające do traktowania w sposób uprzywilejowany kandydatów będących kobietami w sektorach służby cywilnej, w których stwierdzono ich niedostateczną reprezentację, za zgodne z prawem wspólnotowym, w przypadku gdy nie przyznają w sposób automatyczny i bezwarunkowy pierwszeństwa kobietom mającym takie same kwalifikacje jak mężczyźni a kandydatury poddawane są obiektywnej ocenie uwzględniającej szczególną sytuację osobistą wszystkich osób kandydujących”⁷². W dyrektywie 2022/2381 przewidziano możliwość uchylenia się od tego preferencyjnego traktowania – w wyjątkowych przypadkach – gdy ważniejsze względy prawne, takie jak prowadzenie innych polityk dotyczących różnorodności, przywołane w kontekście obiektywnej oceny, która uwzględnia szczególną sytuację kandydata płci przeciwnej i która jest oparta na niedyskryminujących kryteriach, przechylają szalę na korzyść kandydata płci przeciwnej (art. 6 ust. 2 *in fine* dyrektywy 2022/2381).

Co zrozumiałe, dyrektywa 2022/2381 nakłada na spółki dodatkowe obowiązki informacyjne w przypadku, gdy proces selekcji kandydatów w celu powołania lub wyboru na stanowisko dyrektorskie dokonuje się w drodze głosowania akcjonariuszy lub pracowników. Zgodnie z art. 6 ust. 3 dyrektywy 2022/2381 w takiej sytuacji państwa członkowskie powinny zobowiązać spółki giełdowe do zapewnienia, aby głosujący dysponowali właściwymi informacjami

⁷⁰ Por. załącznik do dyrektywy 2022/238.

⁷¹ Por. wyroki TS: z 17 października 1995 r., C-450/93, *Eckhard Kalanke p. Freie Hansestadt Bremen*, EU:C:1995:322; z 11 listopada 1997 r., C-409/95, *Hellmut Marschall p. Land Nordrhein-Westfalen*, EU:C:1997:533; z 28 marca 2000 r., C-158/97, *Georg Badeck i inni przy udziale Hessische Ministerpräsident i Landesanwalt beim Staatsgerichtshof des Landes Hessen*, EU:C:2000:163; z 6 lipca 2000 r., C-407/98, *Katarina Abrahamsson i Leif Anderson p. Elisabet Fogelqvist*, EU:C:2000:367.

⁷² Wyrok TS z 28 marca 2000 r., C-158/97, *Georg Badeck i inni przy udziale Hessische Ministerpräsident i Landesanwalt beim Staatsgerichtshof des Landes Hessen*, pkt 23.

dotyczącymi środków określonych w niniejszej dyrektywie, w tym sankcji wobec spółek giełdowych z tytułu nieprzestrzegania swoich zobowiązań.

Doświadczenia związane z obowiązywaniem regulacji wewnętrznych w państwach członkowskich pokazują, że brak rzeczywistych sankcji czy adekwatnych sankcji za niewykonanie obowiązków dotyczących równowagi płci w organach spółek powoduje, że dostosowywanie prawa krajowego do tych regulacji przebiega bardzo wolno i są mało efektywne⁷³. W dyrektywie 2022/2381 przewidziano obowiązek państw członkowskich wprowadzenia w krajowych systemach sankcji mających zastosowanie w przypadku naruszenia przez spółki giełdowe przepisów krajowych przyjętych w celu transpozycji jej art. 5 ust. 2 oraz art. 6 i 7. Zgodnie z unijnymi standardami, znanymi już z innych unijnych aktów prawnych, sankcje muszą być: „skuteczne, proporcjonalne i odstraszające”⁷⁴. Zgodnie z utrwalonym orzecnictwem Trybunału wobec braku unijnych regulacji w danej dziedzinie do wewnętrznego porządku prawnego każdego państwa członkowskiego należy uregulowanie szczegółowych zasad dotyczących środków prawnych stosowanych w przypadku naruszenia prawa Unii. Jednak, mimo że państwa członkowskie zachowują swobodę wyboru sankcji, to sankcje za naruszenia prawa Unii powinny być nakładane analogicznie i przy zastosowaniu procedur tożsamyh z tymi, które mają zastosowanie do naruszeń prawa krajowego o podobnym charakterze i ciężarze, przy czym sankcja, jak już wskazano, musi być w każdym wypadku skuteczna, proporcjonalna i odstraszająca⁷⁵. Trybunał orzekł w szczególności, że sankcje powinny być odpowiednio surowe w stosunku do wagi naruszeń, których dotyczą, zwłaszcza poprzez zapewnienie rzeczywiście odstraszającego skutku i przy poszanowaniu ogólnej zasady proporcjonalności⁷⁶.

Regulacje przewidujące sankcje, o których mowa w art. 8 ust. 1 dyrektywy 2022/2381, powinny być przyjęte do 28 grudnia 2024 r.⁷⁷, tak jak i transpozycja pozostałych jej przepisów. W szczególności państwa członkowskie powinny za-

⁷³ Przykładem może być ustawodawstwo hiszpańskie, które początkowo nie przewidywało żadnych kar za naruszenie przepisów dotyczących równowagi płci w organach spółek. Zob. R. Palá-Laguna, L. Esteban-Salvador, *Gender quota for boards of corporations in Spain*, „European Business Organization Law Review” 2016, t. 17, nr 3, s. 387, <http://doi.org/10.1007/s40804-016-0047-x>.

⁷⁴ Trybunał wyjaśnił już m.in. w wyroku TS z 4 grudnia 1997 r., C-97/96, *Verband deutscher Daihatsu-Händler eV p. Daihatsu Deutschland GmbH*, że kary za naruszenie przepisów prawa wspólnotowego (obecnie unijnego) powinny być skuteczne, proporcjonalne i odstraszające.

⁷⁵ Zob. w szczególności wyrok TS z 3 maja 2005 r., C-387/02, C-391/02 i C-403/02, *Postępowania karne p. Silvio Berlusconi, Sergio Adelchi i Marcello Dell’Utri i in.*, EU:C:2004:624, pkt 64–65.

⁷⁶ Wyrok TS z 26 września 2013 r., C-418/11, *Texdata Software GmbH*, EU:C:2013:588, pkt 51.

⁷⁷ Zob. art. 8 ust. 1 zdanie 4 dyrektywy 2022/2381.

pewnić dostępność odpowiednich postępowań administracyjnych lub sądowych, aby umożliwić egzekwowanie obowiązków wynikających z niniejszej dyrektywy.

4. Uwagi końcowe

Skutki przystąpienia Polski do UE można analizować na wielu płaszczyznach prawa spółek. Wynikają one między innymi z położenia w unijnym prawie spółek szczególnego akcentu na transgraniczną mobilność spółek, uwzględnienie rozwoju technologicznego i zmian klimatycznych czy wyrównywanie szans uczestników unijnego rynku wewnętrznego. Postrzeganie poszczególnych zagadnień prawa spółek na poziomie krajowym państw członkowskich z unijnej perspektywy spowodowało w Polsce fundamentalną zmianę w stosowaniu prawa i nadanie nowego znaczenia ocenie sądu poprzez aplikację zasady wykładni zgodnej prawa krajowego z prawem Unii⁷⁸. Sądy, przy uwzględnieniu wszystkich norm prawa krajowego i w oparciu o uznane w porządku krajowym metody wykładni, powinny rozstrzygać, czy i w jakim zakresie wykładni przepisu prawa krajowego można dokonać zgodnie z właściwymi przepisami prawa Unii. Ponadto wymóg dokonywania wykładni zgodnej obejmuje również konieczność zmiany utrwalonego orzecznictwa przez sądy krajowe, jeżeli opiera się ono na interpretacji prawa krajowego, której nie da się pogodzić z celami dyrektywy.

Zarysowany w niniejszym opracowaniu proces potwierdzenia legitymacji spółki do transgranicznego przeniesienia siedziby na obszarze UE (EOG) obrazuje, w jaki sposób na drodze traktatowej, orzeczniczej Trybunału i wreszcie prawodawczej wypracowano konstrukcję prawną umożliwiającą „płynne” transgraniczne przeniesienie siedziby spółki przynależnej do jednego z państw członkowskich UE (EOG). Wydaje się, że obecnie uprawnienie polskiej spółki do przeniesienia jedynie siedziby jej statutowej (a nie jednocześnie zarządu czy głównego miejsca prowadzenia przez nią działalności gospodarczej) do innego państwa członkowskiego bez utraty podmiotowości prawnej w świetle przepisów k.s.h. stanowiących transpozycję dyrektywy 2019/2121 nie budzi wątpliwości. Dla oceny tego uprawnienia nie ma znaczenia, co do zasady, okoliczność, że spółka decyduje się w ten sposób prowadzić działalność gospodarczą w państwie członkowskim, którego przepisy są najmniej uciążliwe

⁷⁸ Kamieniem milowym w tym zakresie stał się np. wyrok TS z 3 października 2019 r., C-260/18, *Kamil Dziubak i Justyna Dziubak p. Raiffeisen Bank International AG*, EU:C:2019:819, dotyczący kredytów indeksowanych w walucie obcej.

bądź są najbardziej odpowiednie dla jej celów gospodarczych⁷⁹. Tym samym ustanowienie statutowej lub rzeczywistej siedziby spółki zgodnie z ustawodawstwem państwa członkowskiego w celu korzystania z korzystniejszych przepisów samo w sobie, zgodnie z jednolitym stanowiskiem TS, nie stanowi nadużycia⁸⁰. Przy czym Trybunał wytyczył wyraźną granicę w korzystaniu z prawa do transgranicznego przekształcenia a prawa państw członkowskich do zapobiegania oszustwom lub karania ich⁸¹.

Odnosząc się do przyszłych kierunków rozwoju prawa spółek, w niniejszym opracowaniu wskazano na zagadnienie równowagi płci wśród członków organów spółek giełdowych, które wpisuje się w szerszą ideę DEI – *Diversity, Equity & Inclusion* (Różnorodność, Równość i Włączanie). Tym samym zagadnienie to dotyczy kwestii, która znacznie wykracza poza ramy prawa spółek. Ten interdyscyplinarny charakter nie niweluje jednak jego klarownego „spółkowego rodowodu”. Jak wykazano w niniejszym opracowaniu, poszczególne konstrukcje prawne przyjęte w dyrektywie 2022/2381, jak i sama forma tego aktu prawa wtórnego, stanowią efekt unijnego kompromisu. Podczas trwających obecnie prac nad transpozycją dyrektywy 2022/2381 do polskiego prawa wydaje się, że trafnym rozwiązaniem byłoby jak najszerze uwzględnienie przez polskiego legislatora, po pierwsze, okoliczności, że ta dyrektywa przewiduje jedynie harmonizację minimalną, a po drugie, skorzystanie z doświadczeń tych państw członkowskich, w których ustawodawstwie regulacje dotyczące równowagi płci w organach spółek obowiązują już od kilkunastu lat. Warto zwrócić uwagę, że dyskusja obecnie nie dotyczy tego, czy potrzebne są wiążące regulacje prawne dotyczące równowagi płci w organach spółek, ale jakie stanowiska pełnią kobiety w tych organach, a zwłaszcza jakie konsekwencje związane są z ich niedostateczną reprezentacją na stanowiskach prezesów spółek (CEO), czy w „twardych stanowiskach” typu *Chief Financial Officer*.

⁷⁹ Wyrok TS z 9 marca 1999 r., C-212/97, *Centros Ltd p. Erhvervs-og Selskabsstyrelsen*, pkt 27.

⁸⁰ Zob. wyrok TS z 30 września 2003 r., C-167/01, *Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam p. Inspire Art Ltd*, pkt 96.

⁸¹ Zob. wyroki TS: z 9 marca 1999 r., C-212/97, *Centros Ltd p. Erhvervs-og Selskabsstyrelsen*, pkt 38; z 12 września 2006 r., C-196/04, *Cadbury Schweppes plc i Cadbury Schweppes Overseas Ltd p. Commissioners of Inland Revenue*, pkt 68; z 25 października 2017 r., C-106/16, *Polbud – Wykonawstwo*, pkt 61.

Bibliografia

Akty prawne

- Dyrektywa Rady 68/151/EWG z dnia 9 marca 1968 r. w sprawie koordynacji gwarancji, jakie są wymagane w Państwach Członkowskich od spółek w rozumieniu art. 58 akapit drugi Traktatu, w celu uzyskania ich równoważności w całej Wspólnocie, dla zapewnienia ochrony interesów zarówno wspólników, jak i osób trzecich, Dz. Urz. UE L 65, 14.03.1968, s. 8–12.
- Zalecenie Rady 84/635/EWG z dnia 13 grudnia 1984 r. dotyczące działań w zakresie promowania mechanizmu akcji pozytywnych na rzecz kobiet, Dz. Urz. UE L 331, 19.12.1984, s. 34–35.
- Zalecenie Rady 96/694/WE z dnia 2 grudnia 1996 r. w sprawie zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn w procesie podejmowania decyzji, Dz. Urz. UE L 319, 10.12.1996, s. 11–15.
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, t.j. Dz.U. 2024, poz. 18.
- Rozporządzenie Rady (WE) 2157/2001 z dnia 8 października 2001 r. w sprawie statutu spółki europejskiej (SE), Dz. Urz. UE L 294, 10.11.2001, s. 1–21 ze zm.
- Dyrektywa 2005/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 października 2005 r. w sprawie przeciwdziałania korzystaniu z systemu finansowego w celu prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu, Dz. Urz. UE L 309, 25.11.2005, s. 15–36 (uchylona).
- Dyrektywa Rady 2008/7/WE z dnia 12 lutego 2008 r. dotyczącej podatków pośrednich od gromadzenia kapitału, Dz. Urz. UE L 46, 21.02.2008, s. 11–22 ze zm.
- Legge 12 luglio 2011, n. 120 Modifiche al testo unico delle disposizioni in materia di intermediazione finanziaria, di cui al decreto legislativo 24 febbraio 1998, n. 58, concernenti la parità di accesso agli organi di amministrazione e di controllo delle società quotate in mercati regolamentati [Ustawa z dnia 12 lipca 2011 r., nr 120, zmieniająca treść tekstu jednolitego przepisów o pośrednictwie finansowym, wprowadzonych na mocy dekretu oraz ustawy z dnia 24 lutego 1998 r., nr 58 o równym dostępie do organów administracyjnych i nadzorczych spółek notowanych na regulowanych rynkach], (11G0161), <https://www.altalex.com/documents/news/2011/08/30/legge-12-07-2011-n-120> [dostęp: 14.06.2024].

- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 2 lutego 2012 r. zawierająca zalecenia dla Komisji w sprawie 14. dyrektywy o prawie spółek dotyczącej transgranicznego przeniesienia siedziby spółki (2011/2046(INI)), Dz. Urz. UE C 239E, 20.08.2013, s. 18–23.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/65/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie rynków instrumentów finansowych oraz zmieniająca dyrektywę 2002/92/WE i dyrektywę 2011/61/UE (przekształcenie), Dz. Urz. UE L 173, 12.6.2014, s. 349–496 ze zm.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1132 z dnia 14 czerwca 2017 r. w sprawie niektórych aspektów prawa spółek, podlegająca prawu państwa członkowskiego Unii Europejskiej lub państwa-strony umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym, Dz. Urz. UE L 169, 30.06.2017, s. 46–127 ze zm.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/2121 z dnia 27 listopada 2019 r. zmieniająca dyrektywę (UE) 2017/1132 w odniesieniu do transgranicznego przekształcania, łączenia i podziału spółek, Dz. Urz. UE L 321, 12.12.2019, s. 1–44.
- Postanowienie Prezesa drugiej izby Trybunału z 4 marca 2021 r., C-469/19, (wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Bundesgerichtshof – Niemcy) – Postępowanie wszczęte przez All in One Star Ltd, Dz. Urz. UE C 228, 14.06.2021, s. 27.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2381 z dnia 23 listopada 2022 r. w sprawie poprawy równowagi płci wśród dyrektorów spółek giełdowych oraz powiązanych środków, Dz. Urz. UE L 315, 7.12.2022, s. 44–59.
- Ustawa z dnia 16 sierpnia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2023, poz. 1705.

Dokumenty urzędowe

- Streszczenie wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym z 19 czerwca 2019 r. zgodnie z art. 98 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości w sprawie C-469/19, <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=C=469-252%19F&docid219971=&pageIndex0=&doclang-pl&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1958662> [dostęp: 17.06.2024].
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu. Regionów: Równowaga płci na wysokich stanowiskach kierowniczych w spółkach – wkład

w inteligentny i zrównoważony rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu, COM(2012) 614, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0615> [dostęp: 17.06.2024].

Orzecznictwo

- Wyrok TS z 27 września 1988 r., C-81/87, *The Queen p. H. M. Treasury and Commissioners of Inland Revenue, ex parte Daily Mail and General Trust plc.*, EU:C:1988:456.
- Wyrok TS z 13 listopada 1990 r., C-106/89, *Marleasing SA p. La Comercial Internacional de Alimentacion SA*, EU:C:1990:395.
- Wyrok TS z 25 lipca 1991 r., C-221/89, *The Queen p. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd i in.*, EU:C:1991:320.
- Wyrok TS z 17 października 1995 r., C-450/93, *Eckhard Kalanke p. Freie Hansestadt Bremen*, EU:C:1995:322.
- Wyrok TS z 11 listopada 1997 r., C-409/95, *Hellmut Marschall p. Land Nordrhein-Westfalen*, EU:C:1997:533.
- Wyrok TS z 4 grudnia 1997 r., C-97/96, *Verband deutscher Daihatsu-Händler eV p. Daihatsu Deutschland GmbH*, EU:C:1997:581.
- Wyrok TS z 9 marca 1999 r., C-212/97, *Centros Ltd p. Erhvervs- og Selskabsstyrelsen*, EU:C:1999:126.
- Wyrok TS z 28 marca 2000 r., C-158/97, *Georg Badeck i inni przy udziale Hessische Ministerpräsident i Landesanwalt beim Staatsgerichtshof des Landes Hessen*, EU:C:2000:163.
- Wyrok TS z 6 lipca 2000 r., C-407/98, *Katarina Abrahamsson i Leif Anderson p. Elisabet Fogelqvist*, EU:C:2000:367.
- Wyrok TS z 5 listopada 2002 r., C-208/00, *Überseering BV p. Nordic Construction Company Baumanagement GmbH (NCC)*, EU:C:2002:632.
- Wyrok TS z 30 września 2003 r., C-167/01, *Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam p. Inspire Art Ltd.*, EU:C:2003:512.
- Postanowienie TS z 23 września 2004 r., C-435/02 i C-103/03, *Axel Springer AG p. Zeitungsverlag Niederrhein GmbH & Co. Essen KG i Hans-Jürgen Weske*, EU:C:2004:552.
- Wyrok TS z 3 maja 2005 r., C-387/02, C-391/02 i C-403/02, *Postępowania karne p. Silvio Berlusconi, Sergio Adelchi i Marcello Dell'Utri i in.*, EU:C:2004:624.
- Wyrok TS z 13 grudnia 2005 r., C-411/03, *SEVIC Systems AG*, EU:C:2005:762.
- Wyrok TS z 12 września 2006 r., C-196/04, *Cadbury Schweppes plc i Cadbury Schweppes Overseas Ltd p. Commissioners of Inland Revenue*, EU:C:2006:544.

- Wyrok TS z 7 czerwca 2007 r., C-178/05, *Komisja Wspólnot Europejskich p. Republice Greckiej*, EU:C:2007:317.
- Wyrok TS z 16 grudnia 2008 r., C-210/06, *Oktató és Szolgáltató bt*, EU:C:2008:723.
- Wyrok TS z 19 listopada 2009 r., C-402/07 i C-432/07, *Christopher Sturgeon, Gabriel Sturgeon i Alana Sturgeon p. Condor Flugdienst GmbH i Stefan Böck i Cornelia Lepuschitz p. Air France SA*, EU:C:2009:716.
- Wyrok TS z 7 października 2010 r., C-162/09, *Secretary of State for Work and Pensions p. Taous Lassal*, EU:C:2010:592.
- Wyrok TS z 21 października 2010 r., C-81/09, *Idryma Typou A.E. p. Ypourgos Typou kai Meson Mazikis Enimerosis*, EU:C:2010:622.
- Wyrok TS z 12 lipca 2012 r., C-378/10, *VALE Építési kft.*, EU:C:2012:440.
- Wyrok TS z 26 września 2013 r., C-418/11, *Texdata Software GmbH*, EU:C:2013:588.
- Wyrok TS z 22 kwietnia 2015 r., C-357/13, *Drukarnia Multipress sp. z o.o. p. Ministrowi Finansów*, EU:C:2015:253.
- Postanowienie SN z 22 października 2015 r., IV CSK 664/14, LEX 1962542.
- Opinia Rzecznik Generalnej J. Kokott z 4 maja 2017 r., C-106/16, *Polbud – Wykonawstwo*, EU:C:2017:351.
- Wyrok TS z 17 stycznia 2018 r., C-676/16, *CORPORATE COMPANIES s.r.o. p. Ministerstvo financí ČR*, EU:C:2018:13.
- Wyrok TS z 13 września 2018 r., C-287/17, *Česká pojišťovna a.s. p. WCZ, spol. s r.o.*, EU:C:2018:707.
- Opinia Rzecznika Generalnego M. Szpunara z 14 października 2020 r., C-469/19, *All in One Star Ltd*, EU:C:2020:822.
- Wyrok TS z 3 października 2019 r., C-260/18, *Kamil Dziubak i Justyna Dziubak p. Raiffeisen Bank International AG*, EU:C:2019:819.
- Wyrok TS z 26 października 2023 r., C-307/22, *FT p. DW*, EU:C:2023:811.
- Wyrok TS z 25 kwietnia 2024 r., C-276/22, *Edil Work 2 Srl, S.T. Srl p. STE Srl*, EU:C:2024:348.
- Wyrok TS z 11 lipca 2024 r., C-279/23, *Skarb Państwa – Dyrektor Okręgowego Urzędu Miar w K. p. Z. sp.j.*, EU:C:2024:605.

Publikacje

- Betlem G., *Case C-28/95, Leur-Bloem v. Inspecteur der Belastingdienst/ Ondernemingen Amsterdam 2*, [1997] ECR I-4161; *Case C-130/95, Giloy v. Hauptzollamt Frankfurt am Main-Ost*, [1997] ECR I-4291, „Common Market Law Review” 1999, t. 36, nr 1, s. 165–178.

- Biernat S., *Wykładnia prawa krajowego zgodnie z prawem Wspólnot Europejskich*, [w:] C. Mik (red.), *Implementacja prawa integracji europejskiej w krajowych porządkach prawnych*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania „Dom Organizatora”, Toruń 1998, s. 123–150.
- Brogi M., *Italy's lessons learnt from Norway*, [w:] S. Machold, M. Huse, Morten, K. Hansen, M. Brogi, (red.) *Getting Women on to Corporate Boards: A Snowball Starting in Norway*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2013, s. 187–190.
- Domańska M., *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego – Postanowienie SN z 22.10.2015 r. (IV CSK 664/14)*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2016, nr 6, s. 57–64.
- Edwards V., *European Company Law*, Oxford University Press, Oxford 1999.
- Gawrysiak-Zabłocka A., *Pojęcie spółki w prawie europejskim*, „Studia Prawnicze” 2003, nr 4(158), s. 5–41.
- Gawrysiak-Zabłocka A., *Prowspółnotowa wykładnia polskiego prawa spółek*, [w:] C. Mik (red.), *Wykładnia prawa Unii Europejskiej*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania „Dom Organizatora”, Toruń 2008, s. 319–346.
- Grabitz E., Hilf M., Łubowski D. (red.), *Swobody wspólnotowe w Traktacie ustanawiającym Wspólnotę Europejską. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2009.
- Grundmann S., *European Company Law*, Intersentia, Antwerpen 2011.
- Habersack M., *Europäisches Gesellschaftsrecht*, C.H. Beck, München 2019.
- Hirte H., Bücker T., *Grenzüberschreitende Gesellschaften*, Carl Heymanns Verlag, Köln 2006.
- Łętowska E., *Dialog i metody. Interpretacja w multicentrycznym systemie prawa (cz. 1)*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2008, nr 11, s. 4–8.
- Mik C., *Europejskie prawo wspólnotowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, C.H. Beck, Warszawa 2000.
- Monaco P., Venchiarutti A., *Women on corporate boards: A comparative appraisal of Italian law*, „European Business Law Review” 2017, t. 28, nr 4, s. 523–545, <http://doi.org/10.2139/ssrn.2988924>.
- Mucha A., *Przeniesienie siedziby polskiej spółki z o.o. za granicę (uwagi na tle pytań prejudycjalnych Sądu Najwyższego do Trybunału Sprawiedliwości)* *Glosa do postanowienia SN z dnia 22 października 2015 r., IV CSK 664/14*, „Glosa” 2016, nr 3, s. 40–49.
- Napierała J., *Europejskie prawo spółek*, [w:] S. Sołtysiński (red.), *Prawo spółek kapitałowych*, System Prawa Prywatnego, t. 17A, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 49–139.

- Napierała J., *Europejskie prawo spółek*, C.H. Beck, Warszawa 2006.
- Napierała J., *Przeniesienie siedziby polskiej spółki kapitałowej za granicę jako przyczyna jej rozwiązania w świetle Kodeksu spółek handlowych i swobody przedsiębiorczości*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, t. 78, nr 2, s. 59–72, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2016.78.2.6>.
- Napierała J., *Uwagi na temat kształtu planowanej dyrektywy w sprawie transgranicznego przeniesienia siedziby spółki*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, t. 76, nr 4, s. 105–121, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2014.76.4.7>.
- Napierała J., *Wykładnia prawa spółek Unii Europejskiej*, C.H. Beck, Warszawa 2019.
- Opalski A., *Europejskie prawo spółek*, LexisNexis, Warszawa 2010.
- Palá-Laguna R., Esteban-Salvador L., *Gender quota for boards of corporations in Spain*, „European Business Organization Law Review” 2016, t. 17, nr 3, s. 379–404, <http://doi.org/10.1007/s40804-016-0047-x>.
- Skibińska E., *Komentarz do art. 54*, [w:] A. Wróbel, D. Miąsik, N. Półtorak (red.), *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 902–927.
- Skibińska E., *O zgodności art. 270 pkt 2 i art. 459 pkt 2 k.s.h. z prawem Unii Europejskiej*, [w:] J. Frąckowiak (red.), *Kodeks spółek handlowych po 15 latach obowiązywania*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 307–323.
- Skibińska E., *Prounijna wykładnia prawa spółek w przypadku spillover effect*, „Monitor Prawa Handlowego” 2011, nr 1, s. 75–80.
- Skibińska E., *Prounijna wykładnia przepisów prawa spółek*, [w:] A. Wróbel (red.), *Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 527–529.
- Skibińska E., *Swoboda zakładania przedsiębiorstw przez osoby prawne (art. 43–48 TWE)*, C.H. Beck, Warszawa 2008.
- Soegaard G., *Cross-border transfer and change of lex societatis after Polbud, C-106/16: Old companies do not die... They simply fade away to another country*, „European Company Law” 2018, t. 15, nr 1, s. 21–24, <https://doi.org/10.54648/eucl2018004>.
- Spahlinger A., Wegen G., *Internationales Gesellschaftsrecht in der Praxis*, C.H. Beck, München 2005.
- Storvik A., Teigen M., *Women on Board. The Norwegian Experience*, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin 2010.
- Szumański A., *Ujednolicenie czy harmonizacja europejskiego prawa spółek*, [w:] A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michalska (red.), *W kierunku europeizacji*

- prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 327–345.
- Szydło M., *Krajowe prawo spółek a swoboda przedsiębiorczości*, LexisNexis, Warszawa 2007.
- Tomczak T., Art. 580³ [Wylączenie], [w:] R. Adamus, B. Groele (red.), *Kodeks spółek handlowych. Krajowe i transgraniczne transformacje podmiotowe spółek prawa handlowego. Nowelizacja z 16.8.2023 r. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2023, s. 593–594.
- Weber A.-M., *Komentarz do art. 5801 k.s.h.*, [w:] Z. Jara (red.), *Kodeks spółek handlowych*, C.H. Beck, Warszawa 2024.
- Wróbel A., *Sądowa wykładnia prawa państwa członkowskiego UE zgodnie z dyrektywami WE/UE. Zarys problemu*, [w:] L. Gardocki, J. Godyń, M. Hurdzik, L.K. Paprzycki (red.), *Orzecznictwo sądowe w sprawach karnych. Aspekty europejskie i unijne*, Sąd Najwyższy, Warszawa 2008, s. 51–70.

Źródła internetowe

- Gender balance in business and finance: December 2022*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2023, <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/gender-balance-business-and-finance-december-2022> [dostęp: 7.06.2024].
- Zarządzanie różnorodnością w bankach komercyjnych*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2024, https://bank.pl/wp-content/uploads/2024/06/04-ZBP_Zarzadzanie_roznorodnoscia.pdf [dostęp: 22.06.2024].